

zemědělců a rekreantů (skupin obyvatelstva, které krajinu bezprostředně ovlivňují a využívají nebo pravděpodobně ovlivňovat a využívat budou).

Materiálem pro hodnocení vztahu dětí ke krajině byla výtvarná a slohová dětská práce, doplněná stručným dotazníkem. Výzkum byl proveden v Brně a ve vesnických obcích, ležících v různých krajinných typech, s 269 dětmi ve věku 11–13 let.

Autorka u dětí konstatuje překvapivě asociační spojení příroda=ohrožená příroda. Pozitivní vztah k přírodě je u nich často doprovázen odporem k civilizaci a technice. Vědomí přírody jako ohrožené hodnoty není většinou spojeno s konkrétními znalostmi o stavu životního prostředí. Děti jsou ve svém projevu značně ovlivněny kulturní symbolikou a sociální rétorikou. Jejich vztah ke krajině je tedy vzhledem k sociálním vlivům značně jednotný (na rozdíl od dospělých). Zdá se však, že děti žijící v kontaktu s přírodou k ní mají silnější vztah než děti z měst. Toto konstatování kontrastuje se zjištěním, že u dospělých pozitivní vztah ke krajině stoupá s velikostí bydliště. Za významné závěry této kapitoly lze pokládat:

- Projevy dětí jsou do značné míry odrazem obecně sdílené a hromadnými sdělovacími prostředky šířené sociální představy o kvalitě krajiny.
- K přírodě mají děti pozitivní vztah, převážně doprovázený vědomím stavu jejího ohrožení. Toto vědomí nicméně zůstává ve sféře emocionální a je proto podstatné, pod jakými vlivy se bude dále vyvíjet, bude-li na ně působit žádoucí ekologické myšlení.

Vztah zemědělců ke krajině byl rovněž zkoumán empiricky, výzkumem obyvatelstva vesnických obcí (bohužel chybí informace o velikosti vzorku). Použity byly metody obrázkového testu, sémantického diferenciatu a rozhovoru.

Neverbalizovaná, neuvědomělá potřeba krajiny byla zjištěna stejná u zemědělců i u ostatních skupin venkovského obyvatelstva. Ve verbálních odpovědích se však projevil rozdíl: zemědělci se méně zastávali tradiční, agrotechnickými zásahy neupravené krajiny. Nicméně čím nižší věk a vyšší vzdělání zemědělce, tím silnější potřeba krajiny. Vzhledem k tomuto faktu lze předpokládat, že v budoucnosti, kdy se na venkově pravděpodobně zastaví demografické stárnutí a zvýší se vzdělání obyvatelstva, dojde také k růstu potřeby krajiny u zemědělců.

V poslední kapitole druhé části se autorka zabývá vztahem rekreantů, zejména turistů a chalupářů, ke krajině. Konstatuje významnou a varující skutečnost, že turistů vyhledávajících s cílem rekreace přírodu přibývá, a prostoru, kde mohou realizovat svůj zájem, ubývá. Ve snaze zachránit některé krajinné oblasti je společnost nucena sáhnout k represivním opatřením. Autorka poukazuje na nutnost omezení nároků lidí na krajinu jako na jeden z prostředků její zachrany.

Oproti turistice patrně pozitivně působí na ráz krajiny chalupaření. Chalupáři podle závěrů výzkumu představují skupinu obyvatelstva silně identifikovanou s krajinou a patrně připravenou jednat v zájmu její ochrany.

V závěru knihy autorka zdůrazňuje, že rostoucí potřeba krajiny, výzkumem prokázaná u různých skupin obyvatelstva, v žádném případě není totožná s ekologickým myšlením. Principem ekologického přístupu k přírodě není potřeba pobývat v krajině, ale často naopak omezení či modifikace této potřeby. Jednou z cest k zachování kvalitního životního prostředí je právě uvádění principů ekologického myšlení do vědomí společnosti.

Kniha Hany Librové *Sociální potřeba a hodnota krajiny* je psána s velkou erudicí, navíc zajímavě a čtivě. Je nutno ocenit množství hodnotných, „okrajových“ postřehů, z nichž mnohé by samy o sobě mohly inspirovat k další sociologické práci. V obou částech knihy jsou použity netradiční metody: v první části knihy převážně analýza děl výtvarného umění a informací z dějin umění, v druhé části interpretace dětských výtvarných projevů a slohových prací, obrázkový test a sémantický diferenciat. I toto množství, neobvyklost a obtížnost zvolených metod svědčí o kvalitě práce. Uvedená bibliografie dokumentuje, že o ekologických problémech v jejich spojitostech s oblastí společenského vědomí toho zatím v české a slovenské odborné literatuře mnoho napsáno nebylo. I v tomto kontextu je tedy nutno knihu kladně hodnotit.

Jediné, čeho je na recenzované knize možno litovat, je to, že dvě kapitoly druhé části knihy (*Zemědělci a krajina* a *Rekreanti a krajina*) nejsou rozpracovány se stejnou příkladnou důkladností a na stejné úrovni obecnosti jako úvodní kapitola druhé části – *Krajina v sociální percepci dětí*. Tato výhrada nicméně neznamená upření kvality knize tak přínosné – přínosnější tím víc, že sociologický pohled na ekologickou

problematiku je v současné době velmi potřebný. Kniha Hany Librové je vynikající ukázkou toho, jak je sociologie schopna citlivě a přesně reagovat na aktuální společenské problémy.

Marta Rottová

Vlivy chazajstva na prírodu – ocenki, modeli, karty (Vliv hospodářství na přírodu – hodnocení, modely, mapy)

Budapešť, Maďarská akademie věd 1986, 503 s.

V monografii jsou shrnuty výsledky interdisciplinárního výzkumu, jehož se v rámci RVHP zúčastnilo více než 50 vědeckých institucí. Práce řídil redakční kolektiv ve složení: D. Dončev (BLR), J. Fodor (MLR), H. Herrman (NDR), A. Kostrovicki (PLR), T. Runova (SSSR), M. Špes (FRJ), V. Voráček (ČSSR), odpovědní redaktoři J. Fodor a V. Voráček.

Monografie je členěna na tři části, první se zabývá sociálně ekonomickým a ekologickým hodnocením změn přírodně technických teritoriálních systémů, druhá část je věnována výzkumům v modelových oblastech a praxi jednotlivých zemí. Třetí část shrnuje dosavadní poznatky do „metodologických doporučení k hodnocení změn stavu životního prostředí v regionech“ a je výsledkem dosavadních výzkumů životního prostředí v zemích RVHP pro praxi řízení. Dílo je doplněno soupisem základní literatury.

Teoretické základy hodnocení změn jsou zkoumány v první části jako změny „přírodně technických teritoriálních systémů“. Uvedený pojem byl vytvořen v zájmu sjednocení výzkumů a zahrnuje nejenom techniku a přírodu, ale také obyvatelstvo (s. 14). V první kapitole se rozebírají teoretické základy, definuje obsah pojmů, ukazatele a kritéria hodnocení, ve druhé kapitole se rozebírají kartografické modely změn „teritoriálních systémů“ a třetí kapitola je věnována matematickému modelování přírodně technických teritoriálních systémů.

Bezprostřední vazba výzkumu, a tedy také posuzované monografie na praxi řízení rozvoje území je zřejmá, kartografické a matematické modelování je rozvíjeno na konkrétních aplikacích v „modelových oblastech“, které byly v rámci RVHP stanoveny. Za modelové oblasti sloužily např. Kabardino-Balkarskaja ASSR, Kurská oblast (SSSR), Plevén-Dolní (BLR), Ústí nad Labem (ČSSR) a některé další. Analýza metod zkoumání, kterou obsahuje první část práce, vyústila v definici vzájemných vazeb a součinnosti kartografických modelů s modely matematickými v procesu hodnocení přírodně technických teritoriálních systémů, jak je v přehledné formě uvedeno na s. 270. Další zpracování by si zasloužily otázky informační základny a jejího využívání (s. 271–274).

Druhá část obsahuje výsledky konkrétních výzkumů prováděných v modelových oblastech jednotlivých účastnických zemí. Byly zkoumány mechanismy vzájemných vazeb přírodních a sociálně ekonomických procesů, jejich vliv na formování životního prostředí a stav přírodních zdrojů. Vlivy průmyslu a zemědělství jsou konfrontovány s potřebami obyvatelstva, promítány do vlivů na chovatelství a šlechtitelství. V této části jsou poprvé zveřejňovány významné empirické poznatky o souhrnu vlivů na životní prostředí.

Na rozdíl od první části je v části druhé více zdůrazňována orientace na člověka a jeho zájmy na životním prostředí. „... speciální pozornost je nutno věnovat lidské populaci, společensko-ekonomickým podmínkám, které nezávisle na stupni rozvoje jsou základními nositeli změn životního prostředí a určují, bude-li člověk žít ve zdravém nebo znečištěném prostředí“ (s. 430). Přesto je nutno konstatovat, že otázky lidských zájmů a průmětů jejich vlivů do životního prostředí jsou poněkud překrývány technicko-ekonomickými faktory.

Faktickým závěrem celého díla je třetí část. Na relativně malém rozsahu (44 stran) bylo využito rozborů první a druhé části k formulaci „metodických doporučení“ pro řídicí orgány zemí RVHP. Jde o pomůcku pro plánovací a decizní orgány, která na vědeckých základech ukazuje směry i způsoby regulace využívání přírody a jejích zdrojů v zájmu člověka. Metodika hodnocení stavu životního prostředí zvýrazňuje význam a roli člověka. Za hlavní kritérium hodnocení stavu životního prostředí je považováno „zdraví“ (s. 458). Změny zdravotního stavu se stávají neopominutelnými indikátory změn životního

prostředí. Doporučuje se také prognostické hodnocení prostředí regionů, neboť prostředí se řadí mezi základní zdroje jejich rozvoje.

Není příliš časté spojování teorie s praxí řízení v takové formě, jakou představuje tato kolektivní monografie. Zjevný průrůst teoretických základů do námětů praktických opatření dělá práci velmi zajímavou jak pro teoretiky, tak pro pracovníky decizních orgánů. Je zajímavá nejenom pro specialisty zabývající se otázkami vzájemných vlivů průmyslu a přírody, ale také pro ty, kteří se zabývají člověkem a sociálními skupinami.

Vladimír Pernica

M. Micklin – H. M. Choldin (eds): Sociological Human Ecology: Contemporary Issues and Applications
(Sociologická ekologie člověka: Aktuální problémy a aplikace)

Boulder and London, Westview Press 1984, 454 s.

Ekologická škola v sociologii představuje svým zaměřením na podstatné životní vazby člověka a jeho prostředí, dostatečně komplexně chápaného, plodný a společensky přínosný směr společenskovedního výzkumu, jehož poznatky mají i žádoucí uplatnění v politice, v praxi řízení vývoje společnosti. Nakolik u jejího skutečného zrodu ve čtyřicátých letech tohoto století stáli především američtí sociologové, lze očekávat u našeho čtenáře zájem o to, jak dalece a v jakém směru se dále vyvíjí americké sociologické myšlení v dané oblasti.

K uspokojení tohoto zájmu může přispět recenzovaný sborník, který na 435 stranách textu, doplněných bohatým jmenným a věcným rejstříkem, přináší velmi obsažný přehled a syntézu sociologické ekologie člověka, vystihující pokrok dosažený v této oblasti od r. 1950, a to při zkoumání fundamentální otázky: jak lidské populace žijí či přežívají pod tlakem limitovaného a měnícího se prostředí. Přední vědci – specialisté v této oblasti – detailně zkoumají proměny sociální organizace v jejich prostorové a časové dimenzi, forem, které se rozvíjejí tak, jak se populace adaptují na tlaky prostředí a jak využívají vhodných vnějších podmínek své existence. Autoři sborníku (a jejich výčet představuje současně jakési „Who's Who“ americké ekologie člověka) odkrývají konceptuální, teoretické a metodologické problémy, syntetizují nejnovější poznatky ekologického výzkumu aplikovatelné v různých rovinách sociální organizace v rozpětí od individuálních sousedských vztahů a formálních organizací až po velkoměstské a jiné subnárodní vnitrostátní regiony. Je cenné, že v pozornosti přispěvatelů do sborníku našly do jisté míry své místo i praktické politické závěry a důsledky plynoucí z jejich výzkumné práce na problémech ekologie lidských pospolitostí.

M. Micklin a H. M. Choldin uspořádali bohatou látku do tří částí, jimž předchází mimo jiné zajímavý úvod, zpracovaný A. Hawleyem. Tento významný vědec v něm podává svůj obraz historického vývoje ekologického paradigmatu v sociologii. Je příznačné, že přehledný vstup k celému sborníku byl svěřen právě A. Hawleyovi. Vydání jeho knihy *Human Ecology: A Theory of Community Structure* v roce 1950 se stalo určitým mezníkem ve vývoji disciplíny označené jako sociologická ekologie člověka. Ekologické paradigma v sociologii je zde vyjádřeno pěti momenty:

1. lidské sociální systémy jsou vždy neodmyslitelně spjaty se svou teritoriální bází;
2. tyto sociální systémy jsou nahlíženy jako mechanismy, jimiž se populace adaptují na své prostředí;
3. tato adaptace je chápána jako jednosměrný, ireversibilní proces hromadících se změn (výsledkem je tedy kumulativní změna);
4. organizující vývojový princip lidského sociálního systému je třeba hledat právě ve vztahu mezi systémem a jeho prostředím;
5. jestliže je adaptace vlastností spíše systémem jako celku než jeho oddělených částí, pak se musí ekologie člověka soustředit více na makroúrovňové analýzy.

Souhrnně vyjádřeno, v tomto pojetí je ekologie člověka teorií změn a organizační struktura lidského sociálního systému. Úkolem ekologů člověka je pak hledat obecné principy změny a organizační struktury, které všeobecně vyhovují pro různé analytické jednotky, jejichž utváření není přitom kulturně nebo historicky limitováno.